

Балқаш соғыс жылдарында

2020 жыл - еліміз үшін бірнеше ірі тарихи оқиғалардың мерекелік жылдары тоғысқан жыл болып отыр. Солардың ішіндегі ең айтулсызы, адамзат тарихындағы тенденсі жоқ касірет 1939 жылы барлық Еуропалық ірі мемлекеттермен катар КСРО -ның да қатысуымен басталып, 1941 - жылды 22 - маусымдағы гитлерлік Германияның шабуылданан кейін КСРО халықтары үшін Ұлы Отан соғысына айналған II - дүниежүзілік соғыстың аяқталғанына 75 жыл толу мерекесі дер елін. Осы айтулы мерекелік жылдарында ерлікке толы тарихымен көнірек таныстыру мақсатында Балқаш қалалық тарихи-өлкетану музейі «75 параптады Женіс шешкесі» тақырыбымен акпараттық - танымдық жарияланымдарды ұсынбашы. Балқаш қаласының тарихы, әрине ол Балқаш тау-кен комбинатының тарихы, сондайтан да қала шешкесінің алғашкы беттері де комбинат тарихына арналуы тарихи тұрғыдан занды да. Гитлерлік фашистік басқыншылардан сол кездеңі отанымыз - КСРО - ны корғап қалудағы өндірісті Балқаш қаласы тұрғындарының үлесі ерекше деп айтсақ артық смес. Мәсслен, соғыс кару-жараптарын жасауда шешуші маңызаға ие мис пен молиденін кеп белгінін Балқаш өндіріс сорындарында өндірілгенін билеміз. 75 параптака белгінен үлкен мерекелік тақырыптың кіріспе бетін Теріскей Балқаш өнімінің калай өндірісті өлкеге айналу тарихына қысқаша шолу. Балқаш қолі, Бертың шығанағындағы өндірісті қаланың пайда болуы Кеңестер еліндегі сталиндік деген атпен белгілі алғашкы жедел индустрияландыру саясатына тікелей байланысты. 1920-жылдардың екінші жартысынан бастау алған Кеңестік жедел индустрияландыру жоспарының негізігі мақсаты, патшалық аграрлық Ресейдің мұрагері КСРО-ны индустриялық елге айналдыру, және ауыр өндіріс саласын дамыту арқылы.

Кеңестер елін қоршаған капиталистік жау елдермен болмай қоймайтын болашақ соғыста елдің корғаныс қабілетін нығайту үшін ең алдымен ауыр өндіріс саласын дамыту болатын. Тарихи шындықта Кеңестер елі жогары саяси басшылығының ірі капиталистік елдердің езіне карсы соғыс аштай қоймайтыны туралы пікірі олардың өз нытепен туындаған еді, әйткені большевиктер қанқұйлы террорға негізделген Кеңестік үлгідегі «еңбек адамының билгін» әлемдік жүйеге айналдыру жоспарын ашып жариялаган еді.

*Балқаштың алғашкы мыс
бағыттасы.*

24 қараша 1938 жыл

Комбинат құрылышы

(жалғасы) *Балқаш сөгіс жылдарында*

Кейінгі тарих көрсеткендегі КСРО билігі осы ниеттерін іске асыруға жанталаса кіріспті кетті. КСРО тарихында елді жаппай индустріаландыру съезі деген атпен белгілі 1925 – жылғы коммунистер партиясының XIV съезінде де осы саясатты қабылдаудағы басты себеп ретінде де Кеңестер елінің корғаныс кабілетін нығайту басты мақсат ретінде атап етілді. Кейіннен индустріаландыру саясатын іске асыруға байланысты қабылданған партиялық - кеңестер нақты жоспарларда ауыр өндіріс саласын дамыту басымдықка ие болды. Ал енді ауыр өндіріс саласының өнімдері болып табылатын кез-келген техникалардын козғалыс механизмдеріне жән беретін өнімдер тек түсті металургия саласының өнімдеріне ғана тиесілі. Сол себепті КСРО Еңбек және Корғаныс Кеңесінің 1929 - жылғы 29 - тамыздағы қауысында күллі КСРО бойынша түсті металургия саласын дамыту мәселесі қаралып, оның ішінде түсті металлдар кеңінің мол қоры бар Қазақстанда өндірістің осы саласын баса дамыту көзделді. Оның ішінде, 1928 – жылғы геолог М. П. Русаковтың Қоңырат бай мыс кең орнын ашуы Теріскей Балқаш өнірінің Кеңестер елінің ірі түсті металургия аймағына айналуна жол ашты. КСРО Еңбек және Корғаныс Кеңесі 1931-жылдың 1 - соуірінде Балқаш мыс заводының құрылышын одактық манызы бар екпінді құрылыштардың тізіміне енгізіп, 1931 - жылғы, 20 - тамыздағы «Түсті өнеркәсіпті дамыту туралы» қауысымен оның маныздылығы түргысында Магнитогорск сияқты кара металургияның одактық деңгейдегі ең ірі өндіріс орнымен катар қойып, «түсті металургияның Магнитогорскі» деп атады. Және КСРО бойынша II бесжылдық жоспарланған 4500 - ге жуық өндіріс орындарының ішінде Балқаш мыс комбинатының құрылышына бөлінген каржы көлемі 3 - орнында болды.

Северный конусы.

Набережный конусы

Балқаш мыс комбинатының маныздылығын мұнадан да көруге болады: егерде 1931 – жылы күллі КСРО аумағында 48 мың тонна мыс өндірілсе, бір ғана Балқаш мыс комбинатының өндірістік куаты жылына 175 мың тонна мыс алуға жоспарланып. Ал Кеңестер елінің басқа аудандарындағы ірі мыс өндіретін өндіріс орындарының куаты ете төмен болды, мысалы: Красноуральск мыс комбинаты жылына - 20 мың тонна, Пышминск мыс электролитты заводы - 50 мың тонна, Среднеуральск мыс комбинаты - 50 мың тоннадай ғана мыс бере алатын еді.

(жалғасы) **Балқаш соғыс жылдарында**

Осындай алып өндіріс орнының құрылышы да өтө ауыр жағдайларда іске асырылды. Қындықтың екі себептері болды, бірінші объективті: құрылыш алғанының кәжетті өндіріс, транспорт-қатынас жүйелерінен тым алыстыры мен субъективті: құрылыш алғанының А. Трапалов басқарған алғашқы жетекшілер командасының үйімдастыру жұмысындағы жүйесіздігі еді. Техникалық білім деңгейі тек флот артиллеријасының электротехникі дәрежесінде болып, негізгі мемлекеттік қызметі чекісті атакты. Мәскеу қылымстық істер белгіміній (МУР) негізін қалаушы болған А.Трапалов құрылыш жұмысын үйімдастыруды жолға қоя алмады да, кейиннен, 1937-жылы сталиндік репрессияның курбаны болып, атылып кетті. 1933-жылы В.И. Ивановтың басшылықта келуі ғана құрылыштың жаңа карқын алуына жол ашты. 1935 - жылы Караганды - Балқаш темір жолының іссе қосылуы да комбинат пен кала құрылышына жаңа серпін берді. Сөйтіп, 1938 - жылдың 24 - қарашасында Балқаш мис комбинатының алғашы 45 тоннналық кара мысы альпып, КСРО-дагы ең алып түсті металлургия өндіріс орны іске қосылды. 1939 - жылға карай Балқаш мис комбинаты Қазақстанда өндірілген мыстың 51%, КСРО-да өндірілген мыстың 8,2% беріп, мис өнеркәсібінің флагманына айналды. 1941 - жылдың қантар айында Одақтың үкіметтің ерекше бұйрығымен жедел - 7 айданында шіндегі іске қосылған цехта мысты - молибденды кеңінен тұнғыш рет қорғаныс өндірісі үшін манзызы зор металл - өндірістік молибден концентраты алынады.

Балқаш жұмысшылары жаңалы қаталық митингінде.

**ДЕМОНСТРАЦИЯ НЕДОКОЛЕБИМНОЙ ПРЕДАННОСТИ И ДИЛЕНКИ РОДИНЕ
(ОБЩЕГОРОДСКОЙ МИТИНГ ТРУДЯЩИХСЯ КЛАВАДА)**

Июль 1941 года в Красногорске состоялся митинг трудящихся города Клавада. На митинге выступил председатель совета рабочих депутатов Балхашской горной администрации Балхаша С. Шевченко. Спикер обратился к трудящимся: «...Что же это за люди, что не хотят отдать свою жизнь за Родину?..». Тогда же было решено провести демонстрацию в поддержку Красногорского завода. На демонстрации выступил председатель совета рабочих депутатов Балхашской горной администрации Балхаша С. Шевченко. На митинге присутствовало более 1000 человек. Участники митинга требовали от властей: «...Дайте участвовать в демонстрации всем трудящимся Красногорска и Красногорского района!».

РЕШЕНИЕ ОБЩЕГОРОДСКОГО МИТИНГА ТРУДЯЩИХСЯ ГОРОДА МЕДИ

На заседании Балхашской горной администрации 15 июля 1941 года Медиев Ганибек, председатель совета рабочих депутатов Балхаша, выступил с заявлением: «...У нас есть одна проблема — это то, что в Красногорске нет завода, который бы производил боеприпасы. Поэтому будем же пользоваться услугами завода в Красногорске...». В тот же день в Красногорске состоялся митинг трудящихся города Клавада. На митинге выступил председатель совета рабочих депутатов Балхашской горной администрации Балхаша С. Шевченко. Там А. Абдуллаев — Красногорский завод, изложил слова председателя горсовета Балхаша: «...Мы хотим, чтобы в Красногорске был создан завод по производству боеприпасов...». Тогда же было решено провести демонстрацию в поддержку Красногорского завода. На демонстрации выступил председатель совета рабочих депутатов Балхашской горной администрации Балхаша С. Шевченко. На митинге присутствовало более 1000 человек. Участники митинга требовали от властей: «...Дайте участвовать в демонстрации всем трудящимся Красногорска и Красногорского района!».

**«Балқаш жұмысшысы» газетінің
қаншылдысы**

